

tulása, amelyet az 1597-es dézsmaösszeírások igazolnak, csak a 15 éves háború e területet érintő közvetlen hatásával, hadseregfelvonulásokkal és hadszíntérré válással magyarázható.

Ezt támasztják alá az elrejtett pénzek utolsó évszámú darabjai is, amely az elrejtés időpontját megközelítő pontossággal jelöli meg: a tiszaroffi 1594-es, a fegyverneki lelet 1600-as évszámmal zárul.

Ha a megtalált három éremkincs értékének nagyságát vizsgáljuk² és viszonyítjuk a XVI. század végéről előkerült kincseletekhez, akkor nem számítanak mégcsak közepes nagyságúnak sem. Értékük nagysága, összetétel összhangban van azzal a vagyoni helyzettel amelyet e települések korabeli dézsmajegyzékei is rögzítettek.

Az 1957-es gabona dézsmajegyzékben Tiszaroffon 1 termés és föld nélküli jobbágyot, 6 zsellért és 2 paupert jegyeztek fel, Fegyverneken, amely az összeírás alapján a Kis-Hevesi járás legnépesebb települése, 13 termés és föld nélküli jobbágyot, 12 zsellért, 23 paupert, 4 féltelkes jobbágyot és 2 gazdagparasztot írtak össze.³

Kunhegyes lakossága gazdasági összetételének vizsgálatánál — az elrejtett éremkincs 1561-es utolsó évszáma miatt — célszerűbb a korábbi 1576-os gabona dézsmajegyzéket alapul venni.⁴ Eszerint a településen 24 jobbágygazdaságot írtak össze, mely vagyoni rétegzettsége a következő volt: zsellér 3, pauper 12, féltelkes jobbágy 8, gazdaparaszt 1.

A XVI. század második felében a vagyoni rétegződésnél figyelembe kell venni, hogy a zsellérek és a pauperek csoportja gyakorlatilag a tönkrement, illetve az elszegényedő jobbágyokat jelöli. A féltelkes jobbágyok közepes gazdasági erőt képviselnek, esetlegesen már az árutermelésben is részt vesznek. A gazdaparaszt a jobbágyoknak az anyagilag legtehetősebb rétege, amely az állat és gabona árutermelését közben tartja, kismértékű vagyon felhalmozására is képes. A talált éremkincsek elrejtői elsősorban tehát ebből a rétegből, esetleg a féltelkes jobbágyok közül kerülhettek ki.

A Tiszaroff-Telekháti éremlelet 1979. október 15-én került a Damjanich János Múzeumba.⁵ A község mellett a Telekhát nevű részen vízlevezető csatornát ástak.

A csatorna rézsűjében találtak a munkások arra a mázas cserépedényre, amely a dénárokat rejtette. Sajnos, a késedelmes leletbejelentés és a földmunkák miatt az edénynek egyetlen töredékét sikerült megtalálni, azonosítani, amely alapján azonban az edényt rekonstruálni nem lehetett. Az edényben talált dénárokat a munkások széthordták, és csak ezután érkezett a múzeumhoz a leletbejelentés. A kivizsgálást végző régé-

2 A tiszaroff—telekházi leleteket csak töredékesnek tekintjük, mivel a leletbejelentés későn történt és kivizsgálásakor a már széthordott éremkincsnek csak egy részét sikerült összegyűjteni. Az ott talált és azonosított edénytöredék alapján legfeljebb csak azt lehetett megállapítani, hogy az kisebb tányér, vagy tál lehetett, melynek belső bevonata díszített mázas volt.

3 L.: N. Kiss István: i. m. pp. 795—797.

4 L.: N. Kiss István: i. m. pp. 322.

5 Ezúton köszönöm meg Madaras László és Raczky Pál régészeknek — akik a leletmentést végezték —, hogy az éremleletet közlésre átengedték és tájékoztattak a leletelőkerülés körülményeiről.

szek a helyszínen már csak néhány dénárt, az érmekeket rejtő cserépedény egyetlen darabját találták. Végül sikerült 219 darab dénárt is összegyűjteni, és azt is tisztázni, hogy a vízvezető csatorna munkálataival egy középkori ház sarkát metszették át, a helyszíni vizsgálat alapján még azt is meg lehetett állapítani, hogy az érmekeket rejtő edényt a ház padlózatának szintje alá rejtették el.

A töredékesnek nevezhető leletegyüttes legkorábbi darabja évszám nélküli, III. Zsigmond (1439—96) tiroli uralkodó krajcárosa, a legkorábbi évszámú darab 1507-ből való I. Zsigmond (1506—48) lengyel uralkodó félgarasosa.

A 219 darab pénzből álló leletegyüttesben 200 magyarországi verdben készült (119 db K—B verdejelű, 1 db 1555 évszámú N—C verdejelű), 3 db XVI. századi dénárhamisítvány, egy 1587-es évszámú obulus, 15 pénz készült Magyarországon kívül: 1 tiroli krajcár, 11 csehországi weispfennig és 3 lengyelországi félgaras.

A *fegyverneki éremkincs* 1984. július 21-én került elő, leletbejelentés alapján a kivizsgálást két nappal később végeztem. Göblyös János és Fábrián Imre (Fegyvernek, Martinovics utca 35—37.) telkének határát jelző akácfasort szedték ki, majd mélyszántást végeztek a fasor helyén, és ennek kapcsán kerülhetett néhány dénár a felszínre, mind ezt azonban akkor nem vették észre, a dénárok egy részét, melyek mintegy 1 m²-en szóródtak szét, gyerekek találták meg játék közben, ezeket összeszedték, a földet turkálva újabbakat találtak — számuk ezer körül — lehetett — másnap a szülők az összegyűjtött pénzt bevitték a községi pártbizottságra, ahonnan azonnal értesítették a Damjanich János Múzeumot.

A jelzett terület alapos átvizsgálásával, újabb pénzek kerültek elő és azok az edénytöredékek — kályhaszem —, amelybe a pénzeket elrejtették. (Az egyik kerámatöredékhez tapadt dénár egyértelműen bizonyította, hogy a töredékekben előkerült kályhaszemben rejtették el a pénzt.) Figyelemre méltó az, hogy a pénzek előkerülési helye mintegy 200—500 méterre van a Csonkatoronytól, amely a középkori falu helyét is jelzi.

A helyszíni kivizsgálás alapján a talaj összetételéből azt meg lehetett állapítani, hogy a pénzeket rejtő kályhaszemet nem házba, vagy épületbe rejtették, mert erre utaló nyomot nem lehetett találni. Elrejtőjének, hogy értékét a veszély elmúltával meg tudja találni, tájékozási pontot valami természeti tárgy adhatott. Valamennyi pénzt részben a helyszínen, részben a gyerekektől sikerült összegyűjteni, tömege ugyanis a kályhaszem befogadó méretével összhangban van.

A fegyverneki éremkincs 1286 darabból, különböző értékű ezüstpénzből áll. Döntő többsége dénár, de van egyetlen tiroli Tallér, néhány obulus és török akce is közte. Az éremkincs 93 százaléka magyar, 3 százaléka lengyel, 3 százaléka porosz, hercegségből való, 1 százaléka nyolc más területről származik. A leletegyüttes legkorábbi évszámú II. Ulászló (1490—1516) 1507-es veretű dénárja, Rudolf (1576—1608) 1600-as dénárjai zárják a sort. Évszám szerinti mennyiség megoszlás elég szeszélyes képet mutat, több azonos évszámú pénz a 1660-as évektől figyelhető meg.

A *kunhegyesi éremkincs* előkerülésében is döntő szerepe volt a véletlennek. Mester János (Kunhegyes, Kossuth Lajos út 69.) portáján vízvezetékcsövek fektetésére 40 cm széles és 75—80 cm mély árkot ásott, és ebben a mélységben találta — az ásóval véletlenül össze is törte — azt a kályhaszemet, amelyben a dénárokat elrejtették. Szerencsére összegyűj-

tötte nemcsak az ezüstpénzeket, hanem az azokat tartalmazó kályhaszem töredékek egy részét is. Ezt követően — 1985. október 20-án értesítette a Damjanich János Múzeumot. A leletvizsgálat másnap, október 21-én végeztem, amikor az éremkincset az azt tartalmazó kerámiatöredékeket hiánytalanul átadta a múzeumnak. A helyszínen újabb pénzeket már nem; de néhány kerámiatöredéket sikerült összegyűjteni. Két nappal később újabb helyszíni vizsgálatot végeztünk és a következőket állapítottuk meg: A vízvezetékárok falának felső részén jól elkülönült egy 25—30 cm vastag újkori földréteg, töltés.

Ez alatt erősen kevert, valamikor mozgatott fekete paticsos földréteg volt található, amelynek alsó részében, tehát a jelenlegi talajszinttől 75—80 cm mélyen került elő az a kályhaszem — de ezen kívül még jelentős számú kályhaszemdarab —, amelybe az éremkincset elrejtették. Ez az érelelet 1349 darab, XVI. századi dénárt tartalmazott, megközelítően annyit, amennyi a kályhaszembe belefért.

Az éremkincs legkorábbi darabja egy II. Ulászló (1490—1515) idejéből való 1506-os évszámú dénár, a verési évszám alapján a legfiatalabb 8 darab dénár I. Ferdinánd (1526—64) idejéből 1661-ből való. Figyelemre méltó az, hogy viszonylag nagyszámú lelet csak dénárokat, és egy kivételétől eltekintve — (1556-os évszámú) János Zsigmond (1540—71) erdélyi veretű dénárja — csak magyar pénzeket tartalmaz. 11 darab hamis dénár is található az éremkincsből, érdekességet ezeknek az ad, hogy eredeti verőtövel, de kevesebb ezüstről készültek. Az 1556-os évszámú erdélyi veretű dénárnak rendkívüli ritkasága ad jelentőséget.

A három, viszonylag kis területről előkerült érelelet alapján a XVI. század második felének a területre jellemző gazdasági és pénzforgalmi viszonyokra következtetéseket csak mértéktartással vonhatunk le, még akkor is, ha N. Kiss István többször idézett munkája alapján elég jól ismerjük a három község lakosságának gazdasági helyzetét, társadalmi összetételét. Ennek előrebocsájtása ellenére mégis vannak olyan jellemző vonások, amelyek figyelemre méltóak.

Mindhárom lelet, — de a Szolnok megyében eddig előkerült éremkincsek pl.: Szajol, Alattyán, Jászsalsószentgyörgy, Túrkeve stb. — falvakból kerültek elő. Ez jelzi a termelőerők fejlődését, a falvak lakói áru-termelésének fokozódását, azt, hogy szélesebb tömegek kapcsolódtak be a pénzgazdálkodásba. A XVI. század végén a falvakban a török hódoltsági területen is megindult a paraszti árutermelés, kereskedelem és ez lehetővé tette a falusi lakosság gazdasági helyzetéhez és lehetőségéhez mért pénzfelhalmozást. A háborús eseményeken, a bizonytalan belső viszonyokon túl a XVI. századi éreleletek viszonylag magas számát, de nem túl nagy értékét ez is érthetővé teszi, magyarázza.

A török hódoltság alá került, vagy ezzel közvetlen szomszédságban lévő határterületekről elmenekült a lakosságnak az a rétege — a nemesség, a gazdagabb kereskedők, kézművesek —, amelynek volt anyagi veszténivalója a bizonytalan közállapotok miatt. A hódoltsági területen maradt jobbagység, árutermelő parasztság és kereskedő réteg tagjai közül kerülhetek ki a XVI. század második felében sem túl nagy értéket, de mégis anyagi egzisztenciát jelentő éremkincsek elrejtői. A leletek nagyságából —a tiszaroffi lelet töredékessége ellenére is következtethetünk egykori tulajdonosaik gazdasági erejére, társadalmi helyzetére és az áruterelésbe való bekapcsolódásuk szerény mértékére.

A pénzleletek korabeli értékét csak becsülni, de pontosan megállapítani nem lehet, már csak azért sem, mert ebben a században gyakran változtak a különböző veretek árfolyamai, ezüsttartalma, egymáshoz való viszonyuk, és a három részre szakadt ország egy-egy részben is más és más volt az értékviszony, a pénz tényleges értéke.

1541 után a három országrészben a pénzforgalom a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok lehetősége és iránya is eltérő volt. E korból előkerült éremleletek ezt bizonyítják, hogy a hódoltsági Magyarországon keveredett leginkább a két másik országrészben is forgalomban lévő pénz, sőt bizonyos megszorítással a külföldi pénzek is. Ezt valamelyest igazolja az, hogy az 1561-es évszámmal záruló kunhegyesi lelet — amelynek elrejtési időpontja a terület hódoltsággá válásával megközelítően egybeesik — viszonylag nagy száma ellenére is csak magyar anyagot, míg a másik két később elrejtett kincslelet már külföldi pénzeket is tartalmaz. Figyelemre méltó, hogy közöttük döntő súlyban vannak a Magyarországtól É-ra eső területek pénzei, lengyel, litván, porosz, danzigi, rigai és cseh pénzek, D-ről a Balkánról került pénz a három lelet egyikében sem található néhány darab török akcse egyetlen leletben, a fegyvernekiben található.

A viszonylag nagyszámú lengyel pénzek előfordulása a két századvégi leletben alátámasztja azt a megállapítást, hogy „a XVI—XVII. századi viszonyok az ország egy részének, főleg Erdélynek szinte kizárólagos kereskedelmi partnerévé Lengyelországot rendelte. A szoros és intenzív lengyel—magyar kereskedelem pénztörténetünkben is mély nyomokat hagyott.⁶

---

6 Gedai István: Lengyel pénzek Magyarországon a XVI—XVII. században. Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XII—XXIII. 35 p.

7 L.: N. Kiss István: i. m. Heves megye a XVI. századi dézsmajegyzékek alapján készült térképmellékletének részlete.

